

Importpolitika és importforgalom az élelmiszergazdaságban

(II. rész)

A szerzők tanulmányának I. részét lapunk idei 1. számában közöltük. A II. (befejező) rész az ott leírtak folytatása.

Az import piaci szerkezete

Földrajzi-geopolitikai összetételét tekintve az exporthoz hasonlóan az import is Európa-centrikus, de nem olyan mértékben, mint a kivitel. 1994-ben Európába irányult a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel 94 százaléka, és onnan származott az ágazat importjának kerekén kétharmada. Az Európa-centrikusság erősödő tendencia: 1989-ben az importban ez az arány még csak 40 százalék volt. (1995-ben 1994-hez képest bizonyos mérséklődés következett be, Európa aránya az importból 57 százalékra csökkent.) A növekvő Európa-centrikusság magyarázata részben az import összetételének változása: a korábban túlnyomó részt képviselő takarmány, trópusi termék aránya lecsökkent, míg az itthon is előállított, illetve termelt mezőgazdasági és élelmiszeripari javak – melyeket Európában állítanak elő – aránya megnőtt. Másrészt emelkedett a trópusi termékek európai kereskedőkön keresztüli importja is. Az Európai Unió részesedése az ágazat behozatalából ugyancsak növekvő: 1989-ben még csak 17% volt, 1994-ben már 43%, 1995-ben pedig 47%, bár itt figyelembe kell venni, hogy ez már nem 12, hanem 15 országot jelentett. (A korábbi 12 EU-tagország részesedése valamelyest csökkent, 1995-ben 38% volt.) Az EFTA részesedése is emelkedő volt mindaddig, amíg Ausztria, Svédország és Finnország ki nem vált. Kelet- és Közép-Európa aránya lényegesen nem változott: 1991-ben 8, 1993-ban és 1995-ben pedig 7 százalék volt. Az amerikai földrész részesedése az ágazat importjából – takarmányliszt-, kávé- és kakaóbab-importunk következtében – jóval magasabb, mint az exportból képviselt

aránya: az exportból csak 1, míg az importból 25 százalékos (1995).

Ugyanakkor az importon belül az amerikai földrész aránya csökkenő tendenciájú, hiszen 1991-ben részesedése még 34% volt. Különösen szembeötlő e földrész exportunkban, illetve importunkban betöltött szerepének markáns eltérése, ha Dél-Amerikát és Észak-Amerikát külön vizsgáljuk. Dél-Amerika ugyanis (1995-ös adatok) az ágazat exportjából mindössze 0,1 százalékkal, importjából pedig 19,9 százalékkal részesedik. A Dél-Amerikából származó import túlnyomó része déligyümölcs, kávé, kakaóbab, illetve fehérjetakarmány (elsősorban szójadara és halliszt). Ugyanakkor Észak-Amerika az exportban 1,1 százalékos, az importban 5,3 százalékos részesedésű. Ez nem csupán arra utal, hogy importunk szállítási rádiusza (vagy inkább a nekünk exportálók szállítási rádiusza) jóval hosszabb, mint a mi exportunké, hanem arra is, hogy nem használjuk ki az importunknak az esetlegesen részben ágazati exporttal való ellentételezésében rejlő lehetőségeket sem (import- és exportügyletek junktimálása, kapcsolása, mint kereskedelempolitikai eszköz). Az 5. tábla az import regionális és földrészenkénti alakulását és arányait mutatja be.

5. tábla
Az import regionális és földrészenkénti megoszlása

Régió, földrész	1991		1993		1995	
	millió USD	százalék	millió USD	százalék	millió USD	százalék
Összesen	626,1	100,0	798,8	100,0	976,1	100,0
Európa	329,6	52,6	514,3	64,4	561,9	57,6
EU	172,8 ^{1/}	27,6	346,7 ^{1/}	43,4	467,0 ^{2/}	47,8
EFTA	12,2	1,9	12,1	1,5	9,2	0,9
Kelet-Európa	53,8	8,6	57,2	7,2	71,2	7,3
Ázsia	54,4	8,7	54,3	6,8	67,0	6,9
Afrika	19,6	3,1	26,9	3,4	79,7	8,2
Amerika	216,4	34,6	183,2	22,9	246,4	25,2
É-Amerika	42,5	6,8	30,9	3,9	51,9	5,3
Latin-Amerika	173,9	27,8	152,3	19,1	194,5	19,9

1/ EU (12). 2/ EU (15)

**Az import aránya a hazai fogyasztásból, százalékban,
természetes mértékegységben számítva**

Megnevezés	1989	1990	1992	1993
Sertéshús	0,2	0,6	1,9	2,6
Marha- és borjúhús	15,8	7,9	10,7	24,2
Ló- és juhús	5,7	14,9	5,8	3,2
Belsőség	0,9	3,7	44,3	37,8
Sertézsiradék	0,1	0,0	2,6	4,8
Baromfi*	0,2	2,3	0,7	0,8
Baromfihús	0,2	2,4	0,7	0,7
Tojás**	1,7	3,2	1,1	1,0
Tej***	0,5	1,1	7,8	6,9
Liszt	0,2	0,2	0,6	0,7
Cukor	1,6	8,6	5,1	7,4
Szőlőbor	5,2	10,8	2,8	2,9
Sör	10,4	10,1	3,7	4,4

* Vágott súlyban, baromfisziradékkal együtt

** Tyúktojás (tojással és konzerv tojással együtt)

*** Kifejt tejben, vajjal együtt

Forrás: Élelmiszer-mérlegek 1950–1993. KSH, Budapest, 1995. alapján saját számítás

Az export és az import összefüggésének feltárása céljából megvizsgáltuk azon termékek importadatait, amelyek az export nagyságrendi sorrendjében az első 50 helyen állnak. Azt tapasztaltuk, hogy az export csak kevés esetben közvetlen függvénye az importnak. Erre példa az 1991. évi kukorica-vetőmag és takarmánykukorica import, amikor egyébként az export 10 legfontosabb terméke között is szerepelt a takarmánykukorica. 1992-ben és 1993-ban a csokoládés termék volt olyan nagy volumenű importcikk, amely az export adott évi 10 legfontosabb terméke között is szerepelt; 1994-ben pedig az ipari napraforgómag volt ilyen jellegű importtermék. Ugyancsak közvetlen összefüggés mutatható ki a marhahús importja és exportja között, a hazai termelés visszaesése miatt import nélkül exportálni se nagyon lehetett volna. Közvetett összefüggés természetesen a szaporítóanyag-import és az abból

előállított késztermék (élőállat vagy származéka) exportja között is kimutatható (például gabona-vetőmagvak importja és árugabona exportja az adott vagy a következő évben), továbbá az állatállomány csökkenése miatt bekövetkező állattermék-export csökkenés és a takarmányimport csökkenésének összefüggése, ezek azonban nem új jelenségek. Ugyancsak közvetett összefüggés van a császárszalonna-import és a húskészítmény-export között, továbbá helyettesítő – hazai árualap pótlásán keresztül export-elősegítő – jellegűnek tekinthető a jelentős belsőségimport. Olyan kedvező hatást, hogy a magas minőségű készáru importja a hazai termelés versenyképességének javulását indította, még csak nagyon kevés esetben lehet érzékelni (például tejipari és édesipari termékek esetében), de ennek az exportban mutatkozó volumennövelő, piacbővítő hatása még alig mérhető.

Az import koncentráltasága csökkenő tendenciájú. Másrészt pedig a legnagyobb importcikkek exportból képviselt aránya – bár némi ingadozással – növekvő tendenciájú.

Más oldalról is megvizsgáltuk az importnak és az egyéb nemzetgazdasági folyamatoknak az összefüggését, nevezetesen az importnak a hazai fogyasztásból képviselt arányát azon cikkek vonatkozásában, amelyekre a KSH nemzetgazdasági mérlegeket készít. Ezt mutatja be a 6. tábla.

Látható, hogy a fogyasztásból általánosságban meglehetősen alacsony arányt képvisel az import, és egyedül a belsőség az a termék, ahol (1992–1993-ban) az import aránya a fogyasztásból számottevő volt: 44, illetve 38 százalékos. Figyelemre méltó a marha- és borjúhús-fogyasztáson belüli importarány növekedése, amely részben a hazai mezőgazdasági termelés ál-

talános visszaesése, részben a szarvasmarha-előállítás egy évtizede tartó veszteségessége miatt csökkenő marhahústermeléssel magyarázható. (Ha nem képviselne ilyen nagy arányt a fogyasztásból, nem lehetett volna exportálni sem.) Azon termékek, ahol az import fogyasztásból való részesedése 1993-ban meghaladta az 5 százalékot: a tej és a cukor. (Megjegyzendő, hogy a tejimport döntő része nem folyadék volt, hanem tejtermék: sajt, joghurt, ízesített tejtermék.) Látható, hogy a hazai sörtermelés felfutásával – beleértve a licenc alapján itthon gyártott külföldi márkákat, illetve az új, részben külföldi tulajdonosok márkáit is – a sörfogyasztáson belül 10 százalékról 4 százalékra esett vissza az import aránya.

Az importárok alakulása

Az import átlagárai alapján általános tendenciaként megállapítható, hogy az árak többsége – különösen az időszak vége felé – emelkedő: az évenként vizsgált 50 cikk közül 1993-ban 19-nél, 1994-ben 26-nál, 1995-ben pedig 32-nél volt áremelkedés az előző évihez képest. A cikkek többségénél nominális áremelkedés következett be és csak kisebb részénél okozott ár-emelkedést az összetétel-változás.

Megvizsgáltuk a magyar importárok nemzetközi összehasonlításban is, bár ez az összehasonlítás csak meglehetősen korlátozott lehetett, ugyanis csak a viszonylag szűkebb összehasonlítható termékkört felölélő és kétéves késéssel rendelkezésre álló FAO-adatokkal végezhetjük, mivel a friss és részletes tőzsdéi árak olyan konkrét minőségekre vonatkoznak,

amelyek magyar árai nem állnak rendelkezésre. Mégis, ez az összehasonlítás is alkalmas bizonyos konzekvenciák levonására.

Megállapítható, hogy többnyire „jól vásároltunk”, azaz a magyar ár általában alacsonyabb a világimport átlagánál. Természetesen, ez nem mutatja sem a strukturális, sem a minőségi összetételt, tehát számos esetben valószínűsíthető, hogy a magyar import minőségi összetétele alacsonyabb színvonalú a világátlagnál. (például kávé, banán.) Megvizsgáltuk a világpiaci árak és a magyar árak változásának mértékét is, és azt tapasztaltuk, hogy esetenként még az árváltozás iránya sem esik egybe: például a világimport átlagára 1992 és 1993 között emelkedett a kávénál, a repceolajnál, miközben ezek magyar importára csökkent, és fordított helyzet állt fenn a napraforgómagnál, a malátánál és a teánál.

További ár-összehasonlításokat végeztünk egyes olyan cikkekre vonatkozóan, amelyek az exportban és az importban is viszonylag fontosabbak. A exportés az importárak alakulását, illetve a cserearány-mutatókat a 7. tábla mutatja be.

többnyire meghaladja az importárát. (Szélsőségesen alatta marad a likőr és a pezsgő esetében, ahol azonban márkás importról és kommersz exportról van szó.) Változás történt azonban 1995-ben, amikor az importárak többsége magasabb volt az exportáraknál. Ez azt jelzi, hogy a megnövekedett exportmennyiség, a lecsökkent importmennyiség együtt járt az export minőségi és termékösszetétel-romlásával, miközben a lecsökkentett importot az exportárakhoz képest drágán szereztük be.

Az import és a külkereskedelmi egyenleg

A magyar élelmiszergazdaság nemzetgazdasági fontossága elsősorban abban rejlik, hogy ez az egyetlen olyan termelő ágazat, amely tartósan pozitív külkereskedelmi egyenleget tud produkálni. Az ágazat 1989-ben 1,1 milliárd dolláros és 0,8 milliárd rubeles pozitív egyenleget mutatott, ami forintban számítva 90 milliárdot jelentett. A dollárban mért egyenleg az elmúlt hét év során ingadozó volt, és maximumát 1991-ben érte el: 1988 millió USD értékkel, ezt az értéket csaknem tartani tudta 1992-ben is: az egyenleg +1975 millió USD volt, az 1992/93 évek egyenlegének csökkenése után 1995-ben újra megközelítette a 2 milliárd USD-t.

A 8. tábla az élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlegének alakulását szemlélteti.

A vizsgált időszakban a nemzetgazdaság teljes külkereskedelmi forgalmának egyenlege csupán 1989-ben és 1990-ben volt pozitív, azóta növekvő tendenciával negatív egyenleget mutat teljes külkereskedelmi forgalmunk.

A 9. tábla azt mutatja be, hogy hogyan alakult a nemzetgazdaság teljes egyenlege, és ezen belül az élelmiszergazdaságé.

A táblázatból jól látható, hogy az ágazat a vizsgált időszak első két évében (amikor a nemzetgazdasági egyenleg is pozitív volt) is lényegesen nagyobb pozitív egyenleget tudott előállítani, mint a nemzetgazdaság egésze, ami azt jelenti, hogy a többi ágazat külkereske-

A külkereskedelmi cserearány-mutató alakulása 1993–1995-ben

7. tábla

Megnevezés	Export Átlagár USD/t			Import Átlagár USD/t			Cserearány-mutató százalékban		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Darabolt sertéshús	2061,9	2035,1	1938,5	1624,6	1807,4	1427,1	126,9	112,6	135,8
Kicsontozott sertéshús	3086,6	3205,2	3108,7	1514,1	1807,7	1450,4	203,9	177,3	214,3
Kristálycukor	578,1	404,9	421,9	287,3	269,0	424,4	201,2	150,5	99,4
Nyers napraforgóolaj	489,8	592,2	664,6	...	555,6	663,5	...	106,6	100,2
Csokoládés termék	3020,0	2880,0	3538,1	2139,2	2288,0	2476,8	141,2	125,9	142,8
Likőr, hl	110,6	67,7	97,2	2188,4	717,9	...	5,1	9,4	...
Pezsgő, hl	21,0	16,5	12,3	70,1	124,0	...	30,0	13,3	...
Hordós sör, hl	29,2	27,2	26,5	42,8	38,2	40,3	68,4	71,0	65,8
Búza, élelmezési	147,8	106,2	120,5	132,1	103,0	139,2	111,9	103,1	86,6
Kukorica, vetőmag	1293,2	1114,2	1202,2	1618,8	1899,5	4829,5	79,9	58,7	24,9
Napraforgómag, ipari	204,9	267,9	271,5	227,1	249,0	280,3	90,2	107,6	96,9
Gyümölcsle	1068,9	766,8	374,9	749,5	510,2	997,0	142,6	150,3	37,6
Sűrt gyümölcsle	1445,6	1192,8	923,5	1184,4	713,5	1130,5	122,1	167,2	81,7

Forrás: A mező-, erdőgazdaság és élelmiszeripar 1993., 1994., 1995. évi külkereskedelmi forgalmának összesített adatai, ARH alapján saját számítás

A cserearány-mutató – amelyet jelen esetben nem makrogazdasági felfogásban, tehát nem a teljes export és a teljes import árszintjének összehasonlítása formájában értelmeztünk, hanem egyes termékekre vonatkozóan az export-átlagár és az import-átlagár mutatójaként – 1993–1994-ben viszonylag kedvező képet mutat, mert a vizsgált termékeknél az exportár

8. tábla

Az élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlegének alakulása, 1989–1995

Év	Érték			Index (1989=100)		
	Millió USD	Millió rubel	Milliárd forint	Millió USD	Millió rubel	Milliárd forint
1989	1133	813	90,0	100,0	100,0	100,0
1990	1310	733	102,8	115,6	90,2	114,2
1991	1988	-18	149,0	175,5	-2,2	165,6
1992	1975	-7	155,1	174,3	-0,9	172,3
1993	1182	-4	110,0	104,3	-0,5	122,2
1994	1260	-1	133,9	111,2	-0,1	148,8
1995	1922	0	246,4	169,6	0,0	273,8

Forrás: ARH, saját számítás

9. tábla

A nemzetgazdaság és az élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlege

milliárd forint, határparitáson, folyó áron

Év	Nemzetgazdasági egyenleg	Élelmiszergazdasági egyenleg
1989	47,8	90,0
1990	58,7	102,8
1991	-91,3	149,0
1992	-34,9	155,1
1993	-342,6	110,0
1994	-408,3	133,9
1995	-334,8	246,4

Forrás: KSH, ARH, saját számítás

delme együttvéve 1989-ben -42,2 milliárd Ft-os egyenleget eredményezett. Ugyanezen számítás 1995-re vonatkozóan azt mutatja, hogy a nemzetgazdasági teljes külkereskedelmi forgalom -334,8 milliárdos szaldójának, illetve az élelmiszergazdaság +246,4 milliárd Ft-os egyenlegének különbsége -581,2 milliárd Ft, azaz ekkora negatív egyenleget értek el a nemzetgazdaság többi ágazatai.

Következtetések

● Mindaddig nem lehet minden szempontból jó importpolitikát folytatni, amíg a nemzetgazdaság általános állapota rossz, illetve gyenge. Ugyanis mindad-

dig, amíg az alapvető gazdasági gondok nagyobb része meg nem oldódik, bármilyen importpolitika árt valakinek (a liberalizálás a költségvetésnek, illetve a fizetési mérlegnek, az autarkia a fogyasztónak, de legalább ennyire a termelőnek is). Csak abban az esetben lehet jó importpolitikát folytatni, ha a liberalizálás eredményeként keltett verseny lehetőségeit módja van kihasználni a termelőszférának, azaz, ha a minőségi vagy strukturális versenyhez való felzárkózás eszközeivel a termelőszféra rendelkezik. Más oldalról pedig: a magas minőségű, illetve összetételű import által keltett fogyasztói igényeket is csak megfelelő jövedelemmel rendelkező, széles fogyasztói réteg számára érdemes importálni. Tehát csak megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre álló kínálati és fizetőképes keresleti viszonyok között lehet racionális importpolitikát és gyakorlatot folytatni. Mindazonáltal az objektíve létező általános gazdasági nehézségek nem adnak felmentést sem a rossz (önkéntes), sem a semmilyen importpolitikára.

● Mind a külföldi példák, mind a magyar forgalom elemzése azt bizonyítják, hogy sem a szélsőségesen tágra nyitott kapukkal jellemezhető liberalizálás, sem pedig az autarkia törekvés nem járható út az élelmiszergazdasági import tekintetében. Az elemzésekből következik, hogy csak az árnyalt és a mindenkor közgazdasági viszonyokhoz igazodó, a prioritásokat jól megfogalmazó importpolitika segítheti a nemzetgazdaságot olyan importhoz, amely nem csökkenti, hanem növeli a GDP-t, amely nem tönkretesz termelő ágazatokat, vagy fogyasztókat, hanem a termelő ágazatokat a verseny élesztésével segíti (esetenként látszólag érdekeik ellen) az igényeik felkeltésében, a fogyasztókat is tisztességes áron történő kielégítésében. Természetesen az importpolitika kialakításánál a rövid és hosszú távú célokat is külön kell választani, például a mai magyar importpolitika esetében hosszú távú célnak az Európai Unióhoz való csatlakozás tekinthető, rövid távúnak pedig a felzárkózás és a harmonizációs feladatok elvégzése. Sajnálatos módon ugyancsak hosszú távúnak ígérkezik a külső fizetési egyenleg tartós hiánya is, amely a teljes körű importfelszabadítás magvalósítását nagymértékben nehezítheti. Ugyancsak az import további liberalizálását kérdőjelezi meg az a tény, hogy a belföldi piac (a lakosság fizetőképes kereslete) az elmúlt hat év során mintegy 35 százalékkal visszaesett.

● A magyar élelmiszergazdaság behozatalának alakulása az elmúlt hat évben két jól elhatárolható szakaszra osztható. Az időszak első felében, 1989 és 1991 között a teljes nemzetgazdasági import jóval dinamikusabban emelkedett, mint az élelmiszergazdaságé: 1991-ben az előző évihez képest az előbbi 57, míg az utóbbi csak 21 százalékkal nőtt. Az időszak második felében, 1992-től ez a tendencia megfordult, és az élelmiszergazdasági behozatal növekedési indexe (forintban mérve, az előző évihez viszonyítva) rendre meghaladta a teljes nemzetgazdasági import emelkedését.

● Földrajzi-geopolitikai összetételét tekintve az exporthoz hasonlóan az import is Európa-centrikus, de nem olyan mértékben, mint a kivitel. 1994-ben Európába irányult a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel 94 százaléka, és onnan származott az ágazat importjának kerekén kétharmada.

● Az export és import összefüggése tekintetében megállapítható, hogy az export csak kevés esetben közvetlen függvénye az importnak. Közvetett összefüggés gyakrabban mutatható ki, de az még csak ritkán fordult elő (például tejipari és édesipari termékek esetében), hogy a magas minőségű feldolgozott-termék import a hazai feldolgozóipar exportképességére ösztönző hatást gyakorolt volna.

● Az import aránya a hazai fogyasztásból 1993-ban az 5 százalékot egyedül a belsőség, a tej és a cukor esetében haladta meg. Ez arra utal, hogy fontos termékeknél az import nagyságrendje a belső piacon egyáltalán nem meghatározó.

● Az import átlagárai alapján leszögezhető, hogy általános tendencia az árak többségének emelkedő jellege: a vizsgált cikkeknek 1993-ban 38 százalékánál, 1994-ben 52 százalékánál, 1995-ben pedig 64 százalékánál volt áremelkedés az előző évihez képest. A cikkek többségénél nominális áremelkedés következett be és csak kisebb részénél okozott áremelkedést az összetétel-változás. Az importárok nemzetközi összehasonlításban azt mutatták, hogy többnyire „jól vásároltunk”, azaz a magyar ár általában alacsonyabb volt a világimport átlagárnál.

Szerzőink:

Kartali János

az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet tudományos osztályvezetője,

Stauder Márta

az intézet tudományos munkatársa

Szálljon fel az Omnibuszra!

A Marketing Centrum – Országos Piackutató Intézet havonta indítja OMNIBUSZ megkérdezéseit. Az omnibuszos kérdőíveken több megbízó igényét kielégítve több kérdéskör található, ami a költségmegosztás révén kedvező lehetőséget nyújt a lakosság véleményének megismeréséhez.

MINTAVÉTEL

A mintavétel többlépcsős véletlen kiválasztással történik. A minta nagysága 1000 fő, ez a 18 év feletti magyar állampolgárokat reprezentálja a meghatározó demográfiai jellemzők (nem, életkor, iskolai végzettség, településszerkezet) szerint.

KÉRDEZÉS

Országos kérdezői hálózatra támaszkodva, személyes, rendszeresen ellenőrzött interjúkkal.

FELDOLGOZÁS

A feldolgozás az SPSS matematikai-statisztikai programcsomaggal történik. Az általunk használt technikai háttér lehetővé teszi igényes tanulmányok készítését, prezentációk megtartását. A tanulmányokat nyomtatott és file formában is a megrendelő rendelkezésére bocsátjuk.

HATÁRIDŐ

Adott hónap	A kérdések leadásának határideje	OMNIBUSZ indul
JÚNIUS	május 30.	június 6.
JÚLIUS	június 27.	július 4.
AUGUSZTUS	augusztus 1.	augusztus 8.

VÁLLALÁSI ÁR

1000 fős, országos mintán végzett felmérések esetében (áfa nélkül); zárt (előre megadott válaszokat tartalmazó) kérdések 40 000 Ft/kérdés; több alkérdést tartalmazó zárt kérdések 20 000 Ft/alkérdés; nyitott (előre megadott válaszokat nem tartalmazó) kérdések 50 000 Ft/kérdés.

KONTAKT

Marketing Centrum – Országos Piackutató Intézet – Budapest 1065, Nagymező u. 21. Telefon: 153-1366, Fax: 131-6343
Tordai Nándor, Kulcsár László